

HET WOORD VAN DE WEEK

15 februari 1959

VERSCHIJNT WEKELIJKS

12e jaargang nr. 7

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Lezingen voor de radio

- 22 Februari — V.A.R.A. 9.45 — P. C. J. Reyne. „Ieder mens een eiland”.
1 Maart — V.A.R.A. 9.45 — Dr. J. P. van Praag. „'s Morgens vroeg”.
8 Maart — V.A.R.A. 9.45 — Mr. H. B. J. Waslander. „Het compromis”.
15 Maart — V.A.R.A. 9.45 Prof. Dr. G. Stuiveling. „Illusies van het verleden”.

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4.— p. j., buitenland f 4,60 p. j., losse nummers f 0,25

De illusies van de toekomst

Het boek van prinses Wilhelmina, dat dezer dagen verscheen, begint met een aantal alleraardigste jeugdherinneringen. Iedereen weet, dat zij op 31 augustus 1880 geboren werd: haar *jeugdherinneringen* brengen ons dus in de laatste twintig jaren van de vorige eeuw. Dat lijkt heel ver voor mensen die zelf nog niets anders ervaren hebben dan een klein stukje tijd uit het midden van deze eeuw. Maar iedere zestigjarige in ons midden heeft de eeuwwisseling belèefd, al heeft hij er weinig van bemerkt; en iedere zeventigjarige kan er echt van meepraten. De jaren '90 van de 19de eeuw zijn om zo te zeggen nog vlak-bij. En toch is het of we iets lezen uit een volmaakt verleden, wanneer we de vorstelijke schrijfster horen vertellen, hoe Willem III van uit Het Loo een diner ging bijwonen in paleis Soestdijk: per rijtuig. „Hij reed dan met een vierspan in galop. Mijn vader en ik deden er met zijn schimmels ongeveer vier uur over. Wij reden dan in snelle draf en hielden één relais. Uit de late tachtiger jaren herinner ik mij, rijdend met moeder op de weg, de eerste velocipède te hebben gezien. Eén hoog wiel met een klein er achter.” Zo'n herinnering is stellig authentiek, al dagtekenet onze fiets ook van een jaar of vijftien eerder. Omstreeks 1870 had Jacques Perk er al één, in de tijd dat zijn vader waals predikant was in Breda; hij viel ermee, en moest enige tijd liggen met een lichte hersenschudding. Maar omstreeks 1882—'83 had mijn eigen vader als opgroeiende knaap precies zo'n velocipède als prinses Wilhelmina beschrijft; mijn grootvader had die zelf gemaakt: een smeedijzeren constructie, en massieve houten wielen.

Denk u eens in, dat we zouden weten hoe de berijders van deze wankele gevaarten zich het verkeer van de twintigste eeuw hebben voorgesteld. Natuurlijk met een veelvoud van velocipèdes, maar even natuurlijk zonder auto's. Want er moet eerst één zijn, voor men zich meer daarvan kan denken. Vijf eeuwen vóór onze jaartelling schreef de griekse wijsgeer Xenofanes: „Als de paarden zich goden maakten, zouden zij hun de gedaante van paarden geven.” Het is een waarheid voor eeuwig, de mens kan bij zijn verbeeldingen zich alleen bedienen van zijn ervaringen. Hij kan wel combineren of weglaten — maar hij kan alleen combineren wat er al is. Bij het beeld dat hij van de toekomst ontwerpt, maakt hij gebruik van het hedendaagse materiaal. En als dan de tijd is gekomen, die men lang te voren als een verre toekomst voorspeld en beschreven had, dan blijkt er vrijwel niets te kloppen. De werkelijke ontwikkeling is langs heel andere banen gegaan dan men had verwacht.

Geldt dat van de wereld in technische zin, het geldt minstens evenzeer van de wereld in ideële zin. Heel de geschiedenis van de westeuropese mensheid is begeleid van toekomstverwachtingen in grote stijl. Omstreeks het jaar 1000 waren er hele bevolkingsgroepen, die het einde der tijden nabij achtten, alles in de steek lieten en zich zwerfend gereed maakten voor de wederkomst van Christus op aarde. Ook bij latere jaartallen hebben soortgelijke collectieve verwachtingen bestaan, bijvoorbeeld in de eerste helft van de zestiende eeuw, ten tijde van de Wederdoopers. Maar geheel andersgerichte verwachtingen zijn vooral niet minder opmerkelijk: de algemeen verbreide achttiende-eeuwse overtuiging, dat men lange perioden van redelijkheid, zelfbeheersing en vrede tegemoet ging. De val van de Bastille, de val van Napoleon later, zouden het begin zijn van een geheel nieuw tijdvak. Het liberalisme van de negentiende eeuw is in z'n toekomstverwachtingen zo typisch vrijzinnig geweest, dat het de opkomst van de katholieken even ondenkbaar achtte als die van de gereformeerde „kleine luyden”. Het socialisme is nog veel sterker vervuld geweest van een geestdriftig toekomstgeloof, misschien de tijd van Domela Nieuwenhuis wel het meest. De „grote dag” was nabij, en daarna zou alles voorgoed anders zijn. In de gedichten van Herman Gorter en van Henriëtte Roland Holst leeft die verwachting als een duurzame inspiratie voort.

In al deze gevallen, dat is duidelijk, dient de toekomst als een compensatie voor een voelbaar tekort. Toen koningin Wilhelmina in 1898 de troon besteeg, verscheen er een voortreffelijk gedocumenteerd tweedelig gedenkboek, dat onder de titel „Eene halve eeuw” de veelzijdige ontwikkeling van ons land sinds 1848 omstandig beschreef. Maar toch niet zó volledig, of Domela Nieuwenhuis voegde er anoniem een derde deel aan toe, onder de sarkastische titel: „Een vergeten hoofdstuk”. Het is een boekje dat men als pocket herdrukt zou willen zien, om de jongeren-van-nu ervan te doordringen uit welke maatschappelijke werkelijkheid wij komen, nog maar een zestig jaar terug. Het is duidelijk, dat de ellende van eindeloze arbeidsdagen, krotwoningen, onhygiënische werkplaatsen, hongerslonen, kinderarbeid, gedwongen winkelnering, beroepsziekten, massale werkeloosheid en massaal alcoholisme bij sommigen moest leiden tot machteloze berusting, bij anderen tot bruut verzet, en bij enigen tot een vurig, visionair geloof in een toekomst, waarin dat alles niet meer voor zou komen. Het geluk dat men zichzelf en anderen voorspiegelde, was met nauwkeurigheid *de afwezigheid van het ervaren ongeluk*. Nog één stap verder, en het zou in de heilstaat ook nooit meer regenen.

De werkelijkheid waarin wij in 1959 leven, verschilt nauwelijks minder van de werkelijkheid uit 1898, dan de visionaire toekomstverbeelding ervan verschilde. Maar al is het onderscheid haast even groot, het is wezenlijk anders. Een versregel van Henriëtte Roland Holst:

„Dan kan de grote zaligheid beginnen”

(in een sonnet uit de bundel „Verzonken grenzen”) past noch op de huidige realiteit, noch zelfs op de huidige toekomstverwachting. En ik betreur dat niet.

In iedere maatschappij, hoe ook georganiseerd, is *de mens* het wezenlijke element. Er zijn maatschappijvormen geweest, en nog, waarin de mens over het algemeen maar geringe kansen kreeg, of waar de levenskansen van één werden betaald, met de ellende van duizenden. Er zijn ook maatschappijvormen geweest, en nog, waarin de individuele mens moest vechten voor zijn belang, en de sterksten telkens weer de zwakkeren opzij drogen of te gronde richtten. Er zijn maatschappijvormen bestaande of in ieder geval bestaanbaar, waarin er voor de grote meerderheid van de mensen een redelijke kans is om te worden wat er in hen schuilt, met andere woorden, om hun aanleg te ontplooien. Maar er is géén maatschappij denkbaar, waarin het nooit regent, waarin geen mens meer hoofdpijn of kiespijn heeft, waarin nooit iemand valt als het glad is, en iedereen oneindig jong blijft en gezond en gelukkig....

En daarmee ben ik precies gekomen waar ik vanochtend wezen wil: bij de filosofie van het menselijk geluk. Het is duidelijk dat armoede of honger een groot ongeluk is, maar dit houdt nog niet in, dat rijkdom en brood *duurzaam* ervaren worden als een groot geluk. Het zou immers allereerst wel eens zó kunnen zijn, dat het geluksgevoel per se nooit duurzaam is, aangezien het wezenlijk een uitzonderingservaring betreft. Het zou ten tweede wel eens zó kunnen zijn, dat ons geluksgevoel betrekkelijk is en afhangt van onze overige levenservaringen. We weten immers allemaal, dat bepaalde dingen ons tijdens de bezettingsjaren met geluk hebben vervuld, terwijl we zelfs de nasmaak daarvan niet meer kunnen proeven in de vrije periode daarna. Uit beide overwegingen volgt onbetwistbaar, dat men beter kan streven naar veredeling of verhoging van het geluk, dan naar vermeandering ervan. In een maatschappij met honderden bedelaars kan men velen gelukkig maken met een boterham. Ja, maar het is ontoelaatbaar dat er medemensen óngelukkig zouden zijn vanwege een simpel stuk brood; en het is dus ontoelaatbaar deze mogelijkheid van gelukkigmakerij in stand te houden. Iedere sociale verbetering, die voor bepaalde bevolkingsgroepen het ongeluk vermindert, betekent als zodanig dat de gemoedservaringen van geluk en ongeluk zich voortaan hechten aan andere objecten. Want geluk en ongeluk zullen er zijn, zo lang er mensen zijn — eenvoudig omdat het typisch menselijk is, al wat men ondervindt op zo'n manier, met deze maatstaven, te waarden.

De toekomst is een gesloten boek. Het is onvoorstelbaar en dus onvoorspelbaar hoe de wereld er in 1970, 1980, 1990 of 2000 werkelijk zal uitzien; anders dan nu, en telkens weer anders anders. Hoogstwaarschijnlijk zullen de technici en de medici het menselijk leven in de komende kwarteeuw grondiger beïnvloeden, dan de politici. Dat zijn processen, die zich geheel of bijna geheel aan de blik van het individu onttrekken, en waar alleen een betrekkelijk klein aantal specialisten van op de hoogte is. Maar wij weten wél, dat wijzelf alleen de dag van vandaag, het uur van nu, tot onze beschikking hebben, om te doen wat wij behoren te doen en vermogen te doen. Alles wat wij ten bate van de toekomst zouden willen verrichten, kunnen wij enkel verrichten in het heden. Ja, sterker nog: iedere illusie aangaande de toekomst, ieder ideaalbeeld van een toekomstige betere wereld, is een illusie en een ideaalbeeld *in het heden*, en heeft slechts zin voorzover wij ons daar *nu* in ons handelen naar richten. De toekomst is in strikte zin ook niet ónze zaak, maar van wie na ons komen. Zij zijn verantwoordelijk voor

hun wereld, zoals *wij* het zijn voor *de onze*. Ik weet natuurlijk wel, dat *hún* wereld grotendeels de wereld zal zijn die *wij* hun nalaten, zoals *ónze* wereld grotendeels de wereld is die *wij* van onze ouders hebben geërfd. Zeker, maar daarom juist zijn *wij* verplicht de tijd te gebruiken, die het lot ons gunt. De mens heeft nooit iets anders tot zijn beschikking dan het heden, hij is dus ook allermeest verantwoordelijk voor dat heden. Kiezende tussen een gevoelsverbondenheid aan het voorgeslacht dat er niet meer, en een nageslacht dat er nog niet is, óf een reële verbondenheid met de paar miljard levende medemensen die er NU zijn, kies ik onvoorwaardelijk dit laatste. Mee te helpen, hun mogelijkheden te vergroten, *hún* bedreigingen te verminderen, *hún* kansen te doen stijgen, is een praktische taak, die mij wezenlijker lijkt dan veel wat grootscheepser schijnt omdat het zich richt op een verder doel.

Wie het heden opoffert aan de toekomst, zal ze beide verliezen. Maar wie het heden dient in de levende mens van nu, dient evenzeer de toekomst. Een toekomst overigens, die in feite nog veel sterker zal verschillen van ons heden, dan dit reeds verschilt van het laatste kwart der negentiende eeuw.

G. STUIVELING

In mijn radiorede van 8 februari j.l. heb ik melding gemaakt van een negerjongen voor wie, na een ernstige aanrijding bij Johannesburg, niet direct een ambulance beschikbaar zou zijn. Dit feit is later met nadruk weersproken. Hierop opmerkelijk gemaakt, heb ik onmiddellijk mijn tekst gewijzigd en las deze voor. Het was echter te laat voor een correctie in „Het Woord van de Week”. Ten zeerste spijt het mij, dat ik een onjuiste voorstelling van zaken heb gegeven.

D. LOENEN.

In de tekst van mijn rede is — het geldt de eerste aanhaling uit Aristoteles — een ernstige drukfout geslopen: *zede* moet veranderd worden in *rede*.

D. L.

Een overzicht van wat er aan studies op het gebied van het humanisme is verschenen, kunt U vinden in

BIBLIOGRAFIE VAN HET HUMANISME

samengesteld door Dr Kwee Swan Liat.

In acht hoofdstukken zijn de studies systematisch gerangschikt; een alfabetisch register vergemakkelijkt het gebruik van deze bibliografie.

PRIJS f 3.90

Te bestellen bij Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. 10163, postgiro 304960.